

ROZHLADY

OD HISTORICKÝCH ATLASOV MIEST KU KOMPLEXNÝM PAMÄŤOVÝM PORTÁLOM. DIGITALIZÁCIA AKO ZMENA DISKURZU V URBÁNNEJ HISTORIOGRAFII

JURAJ ŠEDIVÝ

ŠEDIVÝ, Juraj. From historical atlases to comprehensive memory portals. Digitalization as a change of discourse in urban historiography. *Historický časopis*, 2017, 65, 1, pp. 119-132, Bratislava.

Apart from representative monographs on towns, historical atlases of towns became a second main approach for urban historians. In the last two decades digitalization began to influence their conception. At first, digital versions of printed works appeared, and later online portals with two philosophies – one starting from the original conception of atlases, but supplementing the maps with non-cartographic material, and the other starting from databases of sources, which are digitally put into relationship with maps. Comprehensive memory portals, which attempt to combine the two approaches, have also begun to appear in Central Europe. The result could be an entirely new approach to researching and receiving urban history, which will be more convenient for generations with new ways of seeing things.

Keywords: Urban historiography. Comprehensive memory portal. Historical atlas of a town.

Slovensko je poslednou krajinou strednej Európy, ktorá doteraz nezahájila vydávanie historických atlasov miest. Tie sa pritom považujú – popri „veľkých monografiách miest“ – za hlavný výstup urbánnohistorických výskumov. Aj pod dojmom tejto skutočnosti si nasledujúci príspevok vytýčil dva ciele. V prvej časti ponúka náčrt vývoja historických atlasov v strednej Európe, ktorá je pre Slovensko prirodzeným geografickým priestorom¹ a v druhej si kladie otázku, či v súčasnej digitálnej ére ide v prípade klasických historických atlasov miest o adekvátne vedecké médium. Osud historických atlasov miest je spojený s vývojom urbánnej historiografie ako takej a je možné, že kým veľký „*social and spatial turn*“ šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. storočia viedol k rozmachu

---

1 Pod pojmom „stredná Európa“ možno zjednodušene chápať nemecky hovoriace krajiny (Nemecko, Rakúsko – Švajčiarsko pre jeho špecifika ponechajme stranou) a krajiny na východ od nich, ktoré v stredoveku vyznávali rímskokatolícke (nie ortodoxné) náboženstvo, používali latinské (nie cyrilské) písmo a recipovali prevažne západnú románsku a gotickú (nie byzantskú) kultúru. Z hľadiska dnešných štátnych hraníc ide zjednodušene o oblasti dnešného Nemecka, Rakúska, Poľska, Čiech, Slovenska, Maďarska (a kvôli zakarpatskej časti a Haliči aj Ukrajiny a kvôli Sedmohradsku aj Rumunska). Celý región sa po 2. svetovej vojne rozdelil na dve časti – „kapitalistický“ a „ľudovodemokratický“, pričom politické, ekonomické, sociálne aj kultúrne rozdiely oboch oblastí strednej Európy sú badateľné dodnes.

historických atlasov miest, tak „*digital turn*“ na prelome druhého a tretieho milénia priniesol zásadné otázky nielen ohľadom koncepcie urbánnych atlasov, ale aj urbánnej historiografie ako takej.

„Digitálny zlom“ (*digital turn*) pritom nie je prvou významnou zmenou diskurzu dejín miest. V povojnovom vývoji urbánnej historiografie (nielen) v strednej Európe možno nájsť **niekoľko diskurzívnych zlomov**. Prvý sa prejavil hneď po druhej svetovej vojne a súvisel s politickým posunom doľava, prejavujúcim sa aj v historiografii odklonom od skúmania politických elít. Dejiny miest sa v 50. rokoch 20. storočia dostali do centra pozornosti aj vďaka rozvoju urbánnej archeológie podmienenej rekonštrukciami alebo modernizáciami vojnou poškodených centier veľkých historických miest Európy. Navyše v „reálnosocialistickej“ časti strednej Európy sa výskum miest stal jedným z významných elementov tvoriacich národno-štátne pamäťové naratívy. Mestá východnej časti strednej Európy bývali totiž predtým prezentované ako deriváty nemeckej kultúry a ich obyvateľstvo ako prevažne nemecké (naproti tomu štátoprávne národy „ľudovodemokratických“ režimov boli vnímané ako rurálne), čo sa snažili historici východnej časti strednej Európy vyvrátiť². Zatiaľ čo v západnej časti strednej Európy denacifikácia, ale aj etnický pomerne homogénny charakter tamjších stredovekých miest umožnili sústrediť sa v 50. rokoch skôr na otázky vzniku stredovekých miest, ich definície a charakteru, ako aj kontinuity starovekých a stredovekých mestských foriem.³ Reakciou na nebyvalý záujem o dejiny miest bolo založenie *International Commission for the History of Towns* (ICHT) v roku 1955⁴, ktorej cieľom bolo vytvorenie akademickej siete urbánnych historikov a koordinovanie vzniku bibliografií, edícií prameňov a atlasov k dejinám miest v celej Európe.⁵

Nasledujúci prelom vo vývoji európskej (aj urbánnej) historiografie možno považovať približne od druhej polovice 60. rokov 20. storočia. „Zaklínadlom“ nového diskurzu sa stala interdisciplinarita a historiografia sa významne inšpirovala lingvistikou a sémantikou (*linguistic turn*), prírodnými vedami s ich kvantitatívnymi metódami (na základe čoho sa začali vo väčšej miere vyhodnocovať serielné pramene odzrkadľujúce hospodárenie mesta a mešťanov ako daňové registre alebo komorné knihy). Historickú vedu v tom období výrazne poznačila aj spolupráca s humánnou geografiou (*spatial turn*:

-
- 2 Ako slovenský príklad možno uviesť vedecký zborník *Slovanská Bratislava*, ktorého prvý zväzok vyšiel v roku 1948 a jeho hlavnou úlohou bolo „soznámiť našu verejnosť s tými neznámymi faktami, ... ktoré majú vzťah k slovenským a slovanským tradíciám“ (príhovor). Zrejme v súvislosti s obviňovaním tzv. buržoáznych nacionalistov posledný dvojročník zborníka vyšiel v roku 1950.
  - 3 Zo stredoeurópskych prác z 50. rokov s najväčším ohlasom treba spomenúť najmä veľké syntézy Edith Ennen (Tá istá: *Frühgeschichte der europäischen Stadt*. Bonn : Ludwig Röhrscheid Verlag 1953) a Hansa Planitzu (Tenže. *Die deutsche Stadt im Mittelalter : Von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen*. Graz; Köln : Böhlau, 1954).
  - 4 Alternatívne názvy: Commission internationale pour l'histoire des villes/Internationale Kommission für Städtegeschichte. See http://www.historiaurbium.org/english/home_en.html [cit. 2015-09-30].
  - 5 O svojich aktivitách, ako aj svojich členov informuje cez Newsletter dostupný na http://www.historiaurbium.org/english/bollett_en.html [cit. 2015-09-30]. Rovnako nadnárodnou organizáciou pre dejiny miest je aj European Association for Urban History (<http://www.eauh.eu>, od 1989), ktorá usporadúva každé dva roky významné konferencie. Zo strednej Európy sú vo výbore 4 členovia (z 18). Na rozdiel od ICHT je fokus EAUH viac na dejinách miest v novoveku.

pozornosť sociálnej topografii konkrétneho mesta, prudký rozvoj historických atlasov miest ako novej formy poznávania dejín miest). Pod vplyvom rodiacej sa kultúrnej antropológie, ale aj ako dôsledok čiastočnej vyčerpanosti stredovekých tém sa do centra pozornosti urbánnych historikov dostávali stále viac aj novšie historické obdobia vo vývoji miest a problematika každodenného života.

Tretiu významnejšiu diskurzívnu zmenu v urbánnej historiografii možno pozorovať v súčasnosti a súvisí s masívnym nástupom digitalizácie na prelome 20. a 21. storočia. Podobne ako obe predošlé prelomové zmeny má aj tretia celospoločenské príčiny. Tie prirovnal pred časom M. Prensky protikladu medzi digitálnymi imigrantmi (*digital immigrants*) a narodenými do digitálneho sveta (*digital natives*).⁶ Pokým tí prví (dnešní 40 a viac roční) zvykli používať overené informácie (vedecké encyklopédie, akademické slovníky a pod.) a preštudovať veľké množstvo podkladov (napr. výskumné správy), než formulovali hypotézu, tak „digitálna generácia 21. storočia“ (dnešní tínedžeri až 30-roční) je ochotná v záujme rýchleho prístupu k informáciám využívať polodobrné zdroje a vytvárať si závery už na základe malého množstva informácií („wikipedizácia spoločnosti“). Digitálna generácia uprednostňuje miesto postupne konštruovaného jedného príbehu (lineárny text z jedného zdroja) skôr kratšie viaczdrojové informácie (princíp hypertextu a multitaskingu). Čítačky a e-knihy (ale aj internet ako taký) sú dkladom toho, že tlačенý text dávno prehral svoj boj s textom digitálnym. No aj ten sa udrží len v spojení s obrazom – či už statickým (grafika, fotografia) alebo dynamickým (video) – čo je dôsledok odklonu od pomalého čítania textu ku zrýchlenému vnímaniu obrazov (tzv. *iconic turn*). Oproti osamelému vedcovi pracujúcemu v tichu svojej pracovne je generácia *digital natives* zvyknutá byť takmer neustále online (neformálne cez Skype, vedecky napr. cez Academia.edu). Niekdajšiu potrebu súkromného priestoru (aj vo vedeckej sfére: zverejnenie dlhodobého výskumu až po jeho ukončení) dnes nahrádza verejný priestor, zdieľanie (*sharing*), prezentovanie rozpracovaných prác (*work in progress*), abstrakty, online prístupné prezentácie a pod. V tomto zmysle dopĺňania schopné internetové stránky a portály vyhrávajú v počte používateľov jednoznačne nad ukončenými (tlačenými alebo online prístupnými) dielami. Samozrejme, v skutočnosti nejde o neprekonateľnú priepasť medzi staršou a mladšou generáciou, ale o „starý“ a „nový“ prístup – o dva rozdielne diskurzy, ktoré sa navzájom ešte stále ovplyvňujú.

Táto evidentná zmena vnímania mladej generácie nastoľuje legitímnu otázku, či „monológová forma“ klasických historických prác (či už textových založených na racionálno-osvietenskej tradícii alebo obrazových/mapových, ktoré vznikli ako ukončené – zväčša ešte printové – diela) bude pre budúce generácie recipientov urbánnych historikov atraktívna (či dokonca zrozumiteľná), alebo budú siahat' skôr po nových médiách pre výklad dejín miest. Zmena, ktorá sa odohráva v súčasnosti (*digital turn*), bude mať vďaka interaktívne a vizuálne atraktívnym databázam, topografiám a všeobecne historickým portálom citeľný dopad na historiografiu miest.

---

6 K rozdielu medzi vnímaním sveta u *digital immigrants* (analogia k ľuďom, ktorí sa museli učiť zaobchádzať s IT) a *digital natives* (narodili sa do IT-sveta) medzi prvými Prensky, Marc. Digital Natives, Digital Immigrants. In *On the Horizon*, 2001, roč. 9, č. 5 a 6, s. 1-6. Dostupné aj na <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/10748120110424816> [cit. 2015-02-28].

Tri vyššie načrtnuté prelomové etapy sú vo východnej časti strednej Európy chronologicky o niečo posunuté. Prvý „boom“ mestských monografií je možné klásť skôr až do 60. rokov 20. storočia, väčšie zapojenie kvantitatívnych analýz a interdisciplinarita sa presadzovala zväčša až od 70. a 80. rokov, ale pád železnej opony a hlavne globalizácia spôsobili, že tretiu výzvu riešia aj v tejto časti strednej Európy v tom istom čase ako v západnej – s tým rozdielom, že na digitalizáciu a s ňou spojené riešenia je k dispozícii oveľa menej prostriedkov a skúseností. V ďalšom texte si na príklade historického výskumu urbánneho priestoru môžeme ilustrovať tri základné fázy vývoja urbánnej historiografie. Po prvých pokusoch skôr v rovine ilustrácií k textom veľkých syntéz, po druhej fáze prudkého rozvoja historických atlasov, sme sa ocitli v tretej fáze postupného prechodu urbánnohistorických atlasov do elektronického prostredia a prispôsobovania výstupov novému vnímaniu.

Historické atlasy miest v strednej Európe

Prvé jednoduché historicko-topografické zobrazenia vývoja miest možno nájsť už v niektorých dielach zo 16. a 17. storočia (mapy historického Jeruzalema, Ríma a pod.).⁷ Najstaršie diela s historickými mapami miest, ktoré mali už isté vedecké ambície, vznikali až na prelome 19. a 20. storočia a je signifikantné, že ich autori pochádzali najmä z nemeckého priestoru, ktorý hrá dodnes významnú úlohu pri publikovaní mestských historických atlasov.⁸ Vznik vedeckých historických atlasov miest v podobe, akú poznáme dnes, je však v strednej Európe spojený až s prelomom v 60. rokoch 20. storočia, ktorý upriamil pozornosť na výskum historického priestoru (*spatial turn*) a vyvrcholil v desaťročiach tesne pred a po prelome milénia v desiatkach prác (zodpovedal *iconic turn* – posunu vnímania od textového k obrazovému, ktorým začala západná spoločnosť prechádzať v tom období).

Nástup historických atlasov v 70. a 80. rokoch bol v západnej časti strednej Európy jednoduchší, vo východnej časti narážal na problém utajenia veľkej časti máp a leteckých snímok. Kvôli tomu sa tieto štáty pridali k práci kolegov z Nemecka a Rakúska až po revolučnej vlne koncom 80. rokov. Okrem zmeny diskurzu sa pod rozvoj tejto modernej formy urbánnohistorických výstupov podpísal aj rozvoj publikačných technológií. Približne do polovice 90. rokov 20. storočia sa využívali klasické tlačiarenské metódy a výstupy. Neskôr boli mapy spracúvané digitálnou grafikou, no publikované stále tlačou. V poslednom desaťročí možno sledovať sprístupňovanie celých atlasov elektronicky (najskôr cez CD/DVD-nosiče, neskôr prostredníctvom internetu) a v súčasnosti vznikajú i portály, ktoré ponúkajú viac než len klasické atlasy.

7 CONZEN, Michael. Retrieving the pre-industrial built environments of Europe : the Historic Towns Atlas programme and comparative morphological study. In *Urban Morphology*, 2008, roč. 12, č. 2, s. 143-156: 144.

8 Medzi priekopníkov patrili napr. diela J. Fritza (1894), H. Hassingera (1916). Konceptia atlasu P. J. Meiera, *Niedersächsischer Städteatlas* (1922) s mapami 13 miest v jednotnej mierke 1:5000 z konca 18. storočia a priloženým textom sumarizujúcim hlavné udalosti vo vývoji mesta sa už blíži moderným historickým atlasom miest. Viac na: SIMMS, Anngret. *Urban Morphology and the European Historic Towns Atlas project*, s. 1-13: 2-3 (available on www.ises.hu/0webimages/Anngret_Simms_Urban_Morphology_and_the_European_Historic_Towns_Atlas_Project.pdf).

Pod vplyvom ICHT sa od konca 60. rokov 20. storočia vykryštalizoval pomerne jednotný **obsah a forma** historických atlasov miest (štandardy sa vyprofilovali na stretnutí autorov roku 1968 v Oxforde). Každý atlas sa skladá z dvoch častí: úvodných textových štúdií načrtávajúcich politický, ekonomický, ale najmä urbanistický vývoj mesta a z hlavnej – kartografickej – zložky. Tú tvorí prekreslený plán mesta podľa katastrálnych máp z predindustriálneho obdobia s vyznačením domových parciel (vzorom je stav obvykle z prvej polovice 19. storočia v mierke 1:2500), mapa okolia mesta z pokiaľ možno toho istého obdobia (1:25.000 alebo 1:50.000), súčasný plán mesta s parcelami (1:5.000), ako aj rekonštrukčné mapy urbanistického a sídliskového vývoja (1:5000).⁹ Súbor býva doplnený aj ďalšími tematickými mapami zachytávajúcimi vybrané sociálne alebo hospodárske fenomény v prípade, že je k nim dostatok prameňov a vykonaný výskum (napr. rozsah stredovekých farností, výška daní platených z jednotlivých objektov, zamestnanie daňových poplatníkov, dokonca aj také detaily ako pokrytie chodníkov a starostlivosť o ne a pod.). Súčasťou atlasov sú aj faksimilné historické mapy, plány a veduty mesta. Základným cieľom je postihnúť priezorového vývoja mesta a interakcií priestoru s danou komunitou (sociálna topografia).

Jednotlivé národné edície sa navzájom síce mierne líšia formou aj obsahom, no vďaka medzinárodne presadzovaným základným štandardom sa ich štruktúra podobá a najmenej v rámci národných projektov zachytávajú atlasy mestá na mapách a plánoch z tých istých období (napr. v rámci českého projektu sú mestá zobrazené na Müllerovej mape Čiech z roku 1720, resp. Moravy z roku 1716, na mape 1. vojenského mapovania z 60. – 80. rokov 18. stor. a 2. vojenského mapovania z prvých dvoch tretín 19. stor., na stabilnom katastri z 20. – 40. rokov 19. storočia a na moderných ortofotomapách). Podobne ako veľké syntézy sú aj atlasy viazané obvykle na inštitucionálne zázemie (realizujú ich tímy pri akadémiách a na univerzitách). Vďaka nasadeniu vznikol od 70. rokov 20. storočia dodnes úctyhodný súbor atlasov. Zo strednej Európy hrá prím v počte atlasov miest Nemecko (256) a Rakúsko (64). Približne dve desiatky atlasov vyšli v Poľsku a Čechách, nedávno sa prvými súbormi pridalo Rumunsko, Maďarsko i Ukrajina. Slovensko svoj projekt ešte len pripravuje.¹⁰

Nemeckí historici patrili k prvým v strednej Európe, ktorí začali vydávať historické atlasy miest. Popri celoštátnom rade (*Deutscher Städteatlas* vydávaný od roku 1973 a od roku 2006 pod názvom *Deutscher Historischer Städteatlas*) realizujú aj tri regionálne rady atlasov dejín miest – *Westfälischer Städteatlas*, *Rheinischer Städteatlas* a *Hessischer Städteatlas*. Celoštátny a westfálsky projekt vydáva *Institut für vergleichende Städtegeschichte* pri univerzite v Münsteri (inicioval Heinz Stoob, neskôr viedol Peter Johaneck, v súčasnosti je určujúcou osobnosťou Daniel Stracke). Približne rovnako starý

9 Na potrebu doplniť túto základnú schému o mapy z ďalších období: najmä reprodukciu plánu z prelomu 19. a 20. storočia, z 20. i 50. rokov 20. storočia (všetky v mierke 1:5/10/25.000 – podľa veľkosti mesta) upozorňoval OPLL, Ferdinand v príspevku *Should the Historic Towns Atlas continue beyond 1900?* (http://www.historiaurbium.org/english/Opll_Atlasses%20beyond%201900_ENGLISH_SIMMS_24112012.pdf).

10 Zoznam atlasov zhotovil ešte v roku 1995 Ferdinnad Opll, v súčasnosti ho dopĺňa okrem pôvodného autora aj Sarah Gearty a Jennifer Moor. Pozri aktualizovanú verziu na <http://www.ria.ie/research/ihta/european-project.aspx> [cit. 2015-09-30].

je aj projekt porýnskych miest iniciovaný Edith Ennen (vydáva od roku 1973 Amt für rheinische Landeskunde, Bonn). Najmladším regionálnym projektom (prvý vyšiel roku 2005) je séria atlasov hesenských miest (vydáva Hessisches Landesamt für geschichtliche Landeskunde, Marburg – Ursula Braasch-Schwersmann). Celkový počet publikovaných atlasov nemeckých miest sa blíži ku trom stovkám, pričom sú preferované väčšie a stredné mestá.¹¹ Okrem printových atlasov ponúka centrum v Münsteri na svojej internetovej stránke aj interaktívny online-prístupný digitálny mestský atlas (na príklade mesta Braunschweig)¹².

Aj v **Rakúsku** fungujú od roku 1981 dva projekty – Rakúsky atlas miest/*Österreichischer Städteatlas* a vzhľadom na svoju veľkosť a význam je metropola krajiny Wien spracúvaná samostatne (*Historischer Atlas von Wien*). Hoci oproti Nemecku sa v Rakúsku podarilo vytvoriť atlas k menšiemu počtu miest, ich rozmiestnenie v krajine je oveľa proporčnejšie (v Nemecku sa atlasy koncentrujú do 2 z 13 spolkových krajín). Rakúsky projekt zachytáva vývoj väčších miest presahujúcich stotisíc obyvateľov (ako Graz, Linz, Innsbruck), stredných s niekoľkými desaťtisícami obyvateľov (ako Wiener Neustadt, Eisenstadt), až po menšie mestečky ako Hainburg, Marchegg, Freistadt a iné. Na vydávaní sa podieľal Rakúsky okruh pre výskum dejín miest, Inštitút L. Boltzmanna pre výskum miest a Viedenský mestský a krajinský archív, ako aj niekoľko desiatok autorov (v prvej polovici činnosti sa častejšie objavovali atlasy Ferdinanda Oppla, posledné desaťročie je najaktívnejšou autorkou Susanne Claudine Pils). Roku 2009 vyšlo súhrnné vydanie všetkých rakúskych atlasov publikovaných do roku 2008 na DVD nosiči.¹³ Od roku 2015 ich prístupnili (a aktualizujú o nové) na portáli vytvorenom v spolupráci s maďarskou firmou Arcanum.¹⁴ Rakúski kolegovia sprístupnili na tom istom portáli aj rozsiahle tri vojenské mapovania celej Habsburskej monarchie.

V **českej** časti niekdajšieho Československa pripravili koncept prvého atlasu (pre mesto Litoměřice) Jaroslav Macek, Jindřich Tomas a Jan Smetana už v roku 1980, ale projekt sa nakoniec podarilo odštartovať až o desaťročie neskôr.¹⁵ Roku 1995 vyšiel prvý zväzok *Historického atlasu měst České republiky* (po česky s obsiahlym nemeckým a anglickým resumé) a do roku 2016 pribudlo ďalších 27 (zo známejších napr. Pardubice, České Budějovice, Hradec Králové, Jihlava, Český Krumlov, Kutná Hora, Mikulov). Za *spiritus moventes* projektu možno považovať Josefa Žemličku, Roberta Šimůnka a Evu Semotanovou, z mladších autorov je výraznou osobnosťou Eva Chodějovská (všetci Historický ústav AV ČR). Podobne ako rakúska Viedeň je aj česká Praha metropo-

11 Ref. 10.

12 Krátke posledné zhodnotenie role historických atlasov miest v rámci nemeckej urbánnej historiografie JOHANEK, Peter. Die deutsche Forschung über die Städte im Mittelalter und in der frühen Neuzeit in den letzten zwanzig Jahren. In *Documenta Pragensia* 32/1. Ed. Olga Fejtová et al. Praha : Scriptorium, 2013, s. 301-340, tu s. 330. ISBN 9788086852577.

13 *Österreichischer Städteatlas Lieferungen 1-10* (1982 – 2008), v spolupráci s Arcanum, Budapest (2009). Pozri <http://www.arcanum.hu/> [cit. 2015-09-30].

14 Pozri <http://www.mapire.eu> [cit. 2016-01-30].

15 SEMOTANOVÁ, Eva – SMETANA, Jan – ŽEMLIČKA, Josef. Úvodem k první pěti svazků Historického atlasu měst České republiky. In http://www.hiu.cas.cz/cs/download/mapova-sbirka/uvod-1_5.pdf [cit. 2015-09-30].

lou prevyšujúcou svojím významom ostatné mestá v štáte, no na rozdiel od rakúskych kolegov ju českí zaradili do celoštátneho súpisu (zatiaľ vyšli v printovej podobe atlasy troch mestských častí Prahy: Libeň, Královské Vinohrady a Smíchov). Atlas mesta Plzeň (mimo série) je vo forme eobooku prístupný aj online.¹⁶ Podobne ako centrum v Münsteri aj české centrum ponúka na Mapovom portáli Historického atlasu miest ČR interaktívny atlas Prahy a jej mestských častí.¹⁷

V **Poľsku** bolo publikovaných od roku 1993 doteraz 18 zväzkov projektu *Atlas Historyczny Miast Polskich* (dvojjazyčne aj ako *Historischer Atlas polnischer Städte*).¹⁸ Editorom časti projektu je Univerzita Mikolaja Kopernika v Toruňi (Roman Czaja, Antoni Czacharowski). Nimi analyzované mestá sa koncentrujú v západnej časti Poľska (niekdajšie Prusko: Toruň, Braniewo, Bydgoszcz a iné), Kujavsku a Mazursku. V rámci projektu vyšiel aj prvý diel atlasu malopoľského Krakova v editorstve Zdislava Nogu. Atlasy sliezskych miest vydáva Uniwersytet Wrocławski (Wrocław a 4 menšie mestá) v editorstve Marty Mlynarskej-Kaletynowej a Rafala Eysymontta. Podľa vyjadrenia Z. Nogu poľskí kolegovia plánujú publikovať tradičné atlasy v elektronickej podobe (pdf).¹⁹

Roku 2010 sa pripojili aj **maďarskí** kolegovia, ktorí doteraz vydali tri zväzky *Magyar Város történeti Atlasz* (dvojjazyčne ako *Hungarian Atlas of Historic Towns*). Vydáva ho Komisia pre dejiny miest pri Maďarskej akadémii vied, pričom projekt, ktorého dušou bol pôvodne András Kubinyi, po jeho smrti prevzali Katalin Szende a István Tringli. Už prvý zväzok (2010: Sopron) naznačil vysoké ambície projektu. Po rozsiahlych textových úvodoch nasleduje klasický náhon (1:2500 prekreslená katastrálna mapa z roku 1856, ďalšia mapa okolie mesta 1:50.000 na 1. a 2. vojenskom mapovaní, v mierke 1:5000 mapa topografického vývoja od stredoveku do 18. storočia, ale aj 1:5000 moderný plán mesta) a po ňom 21 tematických máp (počnúc oltárnymi prebendami v stredoveku cez cenu nehnuteľností v 18. storočí až po mapu v súčasnosti pamiatkovo chránených objektov). Sprievodný materiál tvoria kresbové axonometrie (rímska a ranouhorská doba) a veduty.²⁰ Po Soproni, Sátoraljaújhely a Szegede pracujú autori na atlase Budína a Kecskemétu.²¹

Centrálne oblasti dvoch nasledujúcich krajín – Rumunska a Ukrajiny – síce geograficky do strednej Európy už nepatria, no okrajové časti ich štátov (Zakarpatsko a Halič, resp. Sedmohradsko) historicky k strednej Európe rátame. V **Rumunsku** bolo od roku 2000 publikovaných 7 zväzkov atlasov *Atlasului Istoric al Oraşelor din România* (aj v nemčine ako *Städtegeschichteatlas Rumänien*) rozdelených podľa historických regi-

16 Nepodarilo sa však zabezpečiť autorské práva na všetky mapy: <https://www.plzen.eu/obcan/o-meste/multimedia/ebook/knihy/ebook-historicky-atlas.aspx> [cit. 2015-09-30].

17 Pozri <http://towns.hiu.cas.cz/> [cit. 2015-09-30].

18 Pozri <http://rcin.org.pl/dlibra/publication?id=70534&tab=3> [cit. 2015-09-30].

19 Za informáciu ďakujem prof. Dr. Z. Nogovi (Krakow).

20 JANKÓ, Ferenc – KÚSKAN, József – SZENDE, Katalin (edd.). *Sopron (=Magyar Város történeti Atlasz 1)*. Sopron : Sopron Archives and Museum, 2010. ISBN 9789638327321.

21 TRINGLI, István (ed.). *Sátoraljaújhely (=Magyar Város történeti Atlasz 2)*. Budapest : MTA, 2011. ISBN 9879639627444; BLAZOVICH, László. *Szeged (=Magyar Város történeti Atlasz 3)*. Budapest : MTA, 2014. ISBN 9789630899994.

ónov na série A: Moldova (vyšli zatiaľ 2 atlasy), B: Tara Romanesca (doteraz 3 atlasy), C: Transilvania (zatiaľ 2 atlasy).²² Za najaktívnejšie centrum možno považovať Sibiu a hlavnú *spiritus moventes* projektu sú Paul Niedermaier a Dan Dumitru Iacob. Rumunské atlasy majú úvodné texty (prírodné prostredie, chronologicky usporiadané najvýznamnejšie udalosti z dejín mesta, demografický vývoj, urbanizmus a architektonické pamiatky, opis mesta v historických prameňoch, archeologické nálezy, názvy ulíc, bibliografia) a historické mapy (1. 2. a 3. vojenské mapovanie, ďalšie lokálne mapy a plány zväčša z 18. – 20. storočia – bez súčasných máp), no na rozdiel od väčšiny atlasov sú rumunské zatiaľ čiernobiele. Roku 2014 publikovala aj **Ukrajinská** akadémia vied prvý historický atlas dnes ukrajinského mesta (Lvov – editor Myron Kapral).²³ Atlas obsahuje 11 mapových rekonštrukcií a 25 faksimilií, 6 historických pohľadov na mesto a rozsiahly textový aparát.

Celkovo možno o stredoeurópskych historických atlasoch miest povedať, že vychádzajú štandardne v rámci hraníc moderných štátov (hoci mestá predtým patrili do rôznych iných historických celkov). Projekty sú zaštitené väčšinou národnými akadémiami vied v spolupráci s univerzitami a archívmi hlavných miest. Ich obsah a forma sa do veľkej miery orientuje na medzinárodné štandardy a ako užívateľsky priateľský bonus vychádzajú buď dvojязыčne (okrem národného jazyka pri druhej jazykovej mutácii mierne prevažuje nemčina nad angličtinou) alebo aspoň s rozsiahlym cudzojazyčným resumé. Podobne ako inde v Európe sa však autori atlasov nachádzajú na križovatke, ktorá sa volá „prechod od printového ku digitálnemu atlasu miest“.

Digitálne historické atlasy miest vs. encyklopédie urbánnych dejín online

Digitálny prístup k informáciám je pre dlhodobé edičné projekty vo všetkých vedách serióznou výzvou už aspoň dve ostatné desaťročia. V prvom decéniu tohto storočia sa zdalo dostačujúcim digitálne sprístupnenie pôvodne printového diela na jednorazovom nosiči (CD/DVD). Touto cestou išiel Rakúsky atlas miest (DVD s atlasmi od r. 1982 do r. 2008) alebo maďarský projekt (DVD-príloha ku tlačenej atlasu, 2010f.).²⁴ V posledných rokoch sa však uvažuje len o online-riešeniach. Tým najjednoduchším je sprístupnenie internetom prehliadateľnej digitálnej verzie pôvodne tlačou publikovaného diela, tým druhým je jeho menšia či väčšia úprava využívajúca možnosti digitálneho prostredia. Jednoduchú online prístupnú formu zvolili napríklad v prípade atlasu českej Plzne. Na web-stránke mesta možno listovať v e-booku historického atlasu mesta.²⁵ Podobné riešenie zvolil aj *Hessischer Städteatlas*, ktorý prístupne pre užívateľa (*user friendly*) ponúka na svojich stránkach všetky v rámci projektu vydané atlasy do roku 2012 vo formáte pdf.²⁶ Výhoda týchto riešení z hľadiska užívateľa spočíva v rýchlom prístupe k in-

22 2000: Sighișoara, 2004: Sebeș, 2005: Suceava, 2006: Târgoviște, 2008: Câmpulung, 2010: Siret, 2013: Brăila. Bližšie údaje: <http://www.icsusib.ro/main/index.php?s=25ad0cce93e8a0a2dbd3bd80cb647c67&f=change&idroot=8> [cit. 2015-09-30].

23 Základné informácie na: <http://www.lvivcenter.org/en/> [cit. 2015-09-30].

24 Ref. 20.

25 E-book nie je kompletný kvôli nemožnosti zaistiť autorské práva na všetky mapy: <https://www.plzen.eu/obcan/o-meste/multimedia/ebook/knihy/ebook-historicky-atlas.aspx> [cit. 2015-09-30].

26 Pozri <http://www.lagis-hessen.de/de/subjects/browse/sn/statl> [cit. 2015-09-30].

formáciám (oproti printovej verzii sa elektronické dajú navyše prehľadávať) a v ušetrení financií za nákup diel. Tieto simple-prístupy by mohli byť dočasným a hlavne lacným riešením pre online publikovanie starších atlasov, ktoré vyšli predtým, než sa začala pri vytváraní podkladov využívať digitálna technológia (uplatnenie „retrodigitalizácie“ by bolo finančne najmenej náročným riešením).

Výhodou mladších atlasov z 80. a 90. rokov je použitie vektorových znázornení, ktoré sa na podklade dajú zapnúť alebo vypnúť. Túto vlastnosť využíva interaktívne koncipovaný atlas nemeckého mesta Braunschweig editora Daniela Strackeho (Münster). Na troch mapových podkladoch v menšej, väčšej a najväčšej mierke si užívateľ môže zapínať/zakliknúť a vypínať/odkliknúť informácie, ktoré bývajú v printovej podobe na samostatných tematických mapových listoch (vývojové mapy, tematické mapy ako vodstvo, historické cesty, opevnenia a pod.). Oproti jednoduchým pdf-formátom alebo ebookom toto riešenie využíva už výhody digitálneho prostredia (možnosť interaktívneho prekryvania jednotlivých vrstiev/layers).²⁷ Analogicky je koncipovaný mapový portál *Historického atlasu miest ČR* spravovaný Evou Chodějovskou a technicky zabezpečovaný Jiřím Krejčím.

Zaujímavé riešenie predstavuje jednoduché prepojenie georeferencovaných historických máp so súčasným kartografickým podkladom (napr. Google Earth) s využitím prekrytia (opacity). Mapových portálov s takýmto zameraním, ktoré v podstate nie sú historickými atlasmi v štandardnom slova zmysle, pribúda najmä v Čechách. Mimo rámca projektu *Historického atlasu miest ČR* sa začali zrejme nezávisle (keďže sa navzájom metodicky líšia) objavovať na internete interaktívne historické atlasy pre mestá Plzeň, Kladno, Kutnú Horu a Most. Mestá majú v digitálnej podobe prístupné georeferencované plány, historické mapy a letecké snímky.²⁸ Čo sa týka veľkosti znázorneného územia, zrejme vedie spoločný projekt Rakúskeho štátneho archívu vo Viedni a súkromnej firmy Arcanum. Partneri ponúkajú 3 vojenské mapovania (1763 – 1887) celej Habsburskej monarchie (dnešné územia Rakúska, Čiech, Maďarska, Slovenska, časť Poľska, Ukrajiny, Rumunska, Srbska, Chorvátska, Slovinska, Talianska, ako aj rakúske Nizozemsko) a územie Uhorska (1869 – 1887). Mapy sú prehľadateľné a využiteľné samozrejme pre sledovanie nielen historickej krajiny, ale aj miest v nej. Inšpiratívne je, že hľadané toponymum možno zadať v rôznych rečiach (napr. slovensky Bratislava, nemecky Pressburg, maďarsky Pozsony). Ako bonbónik ponúkajú tvorcovia zobrazenie upravené do 3D-obrazu (s využitím Google Earth).²⁹ Analogický, hoci menej prepracovaný je aj slovenský projekt Old maps (Staré mapy) Mareka Čonku.³⁰

Oproti jednoduchej interaktivite atlasu Braunschweigu niektoré portály (napr. *Historický atlas miest ČR*, ale aj niektoré menšie projekty, napr. atlas mesta Most) využívajú možnosť vložiť do kartografického zobrazenia aj historické či súčasné zobrazenie vý-

27 Pozri http://www.uni-muenster.de/Staedtegeschichte/Forschung/interaktive_Kartographie_Braunschweig.html [cit. 2015-09-30].

28 Plzeň: <http://gis.plzen.eu/staremapy/>; Kladno ponúka len 2. a 3. vojenské mapovanie a ortofotomapu z roku 1951 na <http://kladno.gepro.cz/OUT/HTML/MISYS3>; Kutná Hora: <http://www.kutnahora.cz/mapserv/history/>; [cit. 2015-09-30].

29 Pozri <http://mapire.eu/de/> [cit. 2015-09-30].

30 Pozri <http://www.staremapy.sk> [cit. 2015-09-30].

znamných topografických jednotiek (významné budovy či ulice na dobových pohľadiach, alebo fotografiách). Tento prvok predstavuje nový element a jednoduché využitie digitálneho prostredia. Ešte o krôčik ďalej zašli tvorcovia *Historisch-topographischer Atlas schlesischer Städte*.³¹ Z 34 miest na území dnešného Poľska a Českej republiky (súčasť historického regiónu Sliezska) ponúkajú autori online prístup zatiaľ k dvom spracovaným lokalitám – Zgorzelec a Opole. Pri oboch mestách ponúka atlas časť textovú (geografická poloha, obyvateľstvo, dejiny) a kartografickú (iba historické mapy bez prekrytia modernej mapy, textové komentáre, vývoj osídlenia a veduty). Novinkou portálu je možnosť, aby si užívateľ (zatiaľ len pri meste Zgorzelec) pozrel aj krátky videotrailer s 3D-vizualizáciami znázorňujúcimi urbanistický vývoj mesta. Mimoriadne didaktická pomôcka smeruje k tomu, čo je tak trochu slabinou klasických atlasov miest – ich sofistikovanosť nie je atraktívna pre interesovaného intelektuála nehistorika/neurbanistu. Napriek slabinám ponúkajú spomenuté portály s atlasom Prahy a Mostu či mesta Zgorzelec ďalší nástroj pre zatriktívnenie historických atlasov miest – multimedialitu. Na rozdiel od printovej formy digitálne prostredie umožňuje uplatniť nielen statický, ale aj dynamický obrazový sprievodný materiál (videosekvencie, interaktívne 3D-modely a pod.).

Teraz si dovoľme malú odbočku: koncom 19. storočia vraj prebiehala v Londýne diskusia o tom, že pri takom prudkom raste počtu koní ťahajúcich vozy, o jedno-dve desaťročia mesto nezvládne odpratávanie exkrementov. A potom prišli automobily a problém sa vyriešil sám. Je možné, že aj filozofia historických atlasov sa bude dať premyslieť novým spôsobom. Takým, ktorý spojí doteraz samostatné spôsoby výkladu dejín – textový a obrazový (knihy s ilustráciami, resp. dokumentárne/dobové filmové sekvencie) s kartografickým.

Zatiaľ čo o kartografických projektoch sme hovorili, odbočme k **portálom urbánnych dejín**, pracujúcim zatiaľ len s textovými (a len v menšej miere aj obrazovými) materiálmi. V strednej Európe patrí k Matuzalémom tohto prístupu *Encyklopedie dějin města Brna* založená v roku 2004.³² Užívateľovi ponúka „wikipedický“ pohľad na dejiny mesta Brna cez dva hlavné fokusy: udalosti a lokality (!). Výhodou portálu, akým je tento, je fakt, že ponúka meta-archív (digitalizáty s metadátaami historických prameňov z veľkého počtu relevantných pamäťových inštitúcií – mestského múzea, archívu, galérie, knižnice), ktorého jednotky sú komentované odborníkmi (univerzita, akadémia), no na projekte sa kolaboratívne môžu zúčastňovať aj dobrovoľníci (pamätníci, majitelia prameňov, ktorí ich poskytnú na zdigitalizovanie). Recipientom už v skutočnosti nie je „čitateľ“, ale „užívateľ“.

Z okolitých stredoeurópskych miest podobnú databázu od roku 2014 ponúka aj portál *Wien Geschichte Wiki*.³³ V prípade Viedne ide v podstate o pre internetové prostredie účelovo fragmentarizovaný *Historisches Lexikon Wien* od Felixa Cseikeho. Na textové jadro projektu sa postupne „nabaľujú“ nové formáty pamäťových jednotiek/netextové typy prameňov (obrázky, mapy a pod.).

31 Pozri https://www.herder-institut.de/staedteatlas_schlesien/atlas.html [cit. 2015-09-30].

32 Pozri <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/> [cit. 2015-09-30].

33 Pozri https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Wien_Geschichte_Wiki [cit. 2015-09-30].

Najpokročilejšou z doteraz prístupných lokálnohistorických portálov, ktorý už vykonal prvý krôčik k historickému „atlasu“, je rakúska Topothek.³⁴ Ide o dynamický a rýchlo rastúci projekt, ktorý vytvára sub-portály pre jednotlivé lokality (okrem niekoľkých viedenských štvrtí ide zatiaľ skôr o dediny) s jednotnou štruktúrou – užívateľ si podľa svojho záujmu vyselektuje rôznorodé historické pramene (objekty, obrázky, videá, audio, dokumenty) alebo textové komentáre datované do preňho relevantného časového rozmedzia (napr. vyberie si video-pramene z 2. svetovej vojny ku Wien-Triester-viertel). Výsledky sa mu ukážu na podklade modernej Google-Map a tú jednotlivinu, ktorá sa užívateľovi najviac pozdáva, si môže pozrieť.

Práve vďaka georeferencovaniu (priradenie GPS-koordinátov digitalizátom jednotlivých pamäťových jednotiek) vykročili takéto databázy smerom k digitálnym atlasom miest novej generácie. Z vyššie uvedeného však vyplýva, že podobne, ako sa posúvajú databázy smerom ku topografii, tak sa aj mapové portály dopĺňajú o prvky databáz (napr. obrazový materiál vložený spolu s metadáta do mapových podkladov), čím sa oba – pôvodne vzdialené typy výstupov urbánnohistorických výskumov – vzájomne približujú. Od Topothek je len krôčik k prepojeniu databázy digitalizátov a topografie – teda ku vzniku „data-topografie“ alebo výstižnejšie – komplexného pamäťového portálu.

Komplexný pamäťový portál ako budúcnosť urbánnej historiografie?

Autor tohto textu začal približne od roku 2012 koncipovať myšlienku hybridného portálu, ktorý by spojil princíp vytvárania historických atlasov miest s encyklopedickým (databázovým) prístupom. Vďaka spolupráci s Komunitnou nadáciou Bratislava získal financie na rozbehnutie projektu a od augusta 2015 je na www.PamMap.sk prístupná beta verzia komplexného pamäťového portálu mesta Bratislavy. Oficiálnym prevádzkovateľom portálu je občianske združenie Historia Posoniensis (historici z FiF UK a HÚ SAV, archeologička zo SAHI) v spolupráci s ďalšími inštitúciami (FiF UK, Archív Pamiatového úradu SR, Archív hl. mesta SR Bratislavy, Komunitná nadácia Bratislava a ďalšie). Názov *PamMap – Pamäť mesta Bratislavy* je akronymom zložený z dvoch slov (PAM ako pamäť a MAP ako mapa). Spojenie vyjadruje hlavnú filozofiu projektu, ktorou je možnosť, aby si užívateľ zvolil medzi databázovým a kartografickým dopytovaním v rámci jedného portálu.

Koncipovanie databázovej časti je v zásade hotové a užívateľ si už v pracovnej verzii portálu môže vyhľadať relevantné výsledky (pamäťové jednotky) k dejinám mesta cez hľadaný typ prameňa (predmet/písomnosť/grafika/fotografia/pohľadnica/3D-vizualizácia/audio/video) a/alebo špecifikáciu času (napr. 1914 – 1918), lokality (napr. meno štvrte alebo ulice), udalosti, osoby, témy, zdrojovej pamäťovej inštitúcie. Teda užívateľ si môže vyselektovať napríklad fotografie z rokov 1930 – 1945 zachytávajúce Hlavné námestie, ktoré zhotovil Josef Hofer a sú uložené v mestskom archíve. Pripravuje sa aj zohľadnenie tektoniky archívneho fondu (napr. Archív mesta Bratislavy > Osobné fondy > Os. fond J. N. Batka > Korešpondencia). Vďaka tomu sa portál stáva akoby virtuálnym dvojníkom pamäťových inštitúcií (nielen archívov – preto názov „komplexný“ pamäťový portál).

---

34 Pozri <http://www.topothek.at/> [cit. 2015-09-30].

Pamäťové jednotky v digitálnej podobe (napr. historické fotografie, listiny, veduty) sú GIS-lokalizované a tak podobnú selekciu môže užívateľ získať aj prístupom s využitím mapy: cez podklad modernej Google-Map si môže preložiť historickú mapu (a zvolíť jej prekrytie/„opacity“) a zobrazia sa mu na nej ikonky so symbolmi pamäťových jednotiek viazaných na dané miesto. Kliknutím na ikonky lokalizované k Hlavnému námestiu sa dostane ku konkrétnym digitalizátom s príslušnými metadátami. Tie isté filtre ako pri databázovom hľadaní môže užívateľ zvolíť aj pri mapovom filtrovaní. Teda na mapovom podklade sa mu ukážu napr. listiny (vybrané v kritériu „typ prameňa“), ktoré sa budú týkať vinohradníctva (vyselektované v kritériu „témy“) v Rači (kritérium „miesto“), vydané v 14. a 15. storočí (kritérium „čas“). Výsledkom bude množina georeferencovaných digitalizátov pamäťových jednotiek spojených s vybraným miestom a časom. Selekcia prostredníctvom mapy je vhodnejšia pri topograficky orientovaných dopytoch – napríklad archeológ, ktorý hľadá nálezy z doby bronzovej, súvisiace s vodnými zdrojmi (ako prípadné obetné dary), si môže moderný plán mesta prekryť historickou mapou 1. alebo 2. vojenského mapovania, ktoré zachytávajú krajinu v predindustriálnom období a bude sledovať nálezy lokalizované do okolia v tom čase existujúcich prameňov a studní.

Koncept komplexných pamäťových portálov by mohol priniesť prakticky neobmedzený počet dopytov užívateľov. Napríklad po zapracovaní daňových registrov by historik mohol zistiť, kde všade v meste bývali poplatníci s menom Hungarus alebo Wiener. Podobne by mohol etnológ selektovať obrazový materiál (fotky a/alebo pohľadnice a/alebo grafiky) na tému judaika z prvej polovice 19. storočia alebo epigraf hľadať náhrobné nápisy zo stredoveku.³⁵ Kým printové atlasy ponúkajú mapy s vybranými témami, kým interaktívne atlasy (napr. Braunschweig) dávajú možnosť obmedzenej/predvolenej interaktivity a kým najmodernejšie atlasy miest ponúkajú početom veľmi obmedzené obrazové bonusy, tak nová koncepcia data-topografie (komplexného pamäťového portálu) by mala umožniť (takmer) ľubovoľný počet rôznych kombinácií dopytov.

Popri kombinácii dvoch základných prístupov (databázového a atlasového) má však komplexný pamäťový portál potenciál skĺbiť aj tretí prístup – textový (encyklopedický). Odborné texty urbánnych historikov môžu byť nielen súčasťou metadát k digitalizátom pamäťových jednotiek, ale môžu vytvárať encyklopedické heslá k osobám, miestam, udalostiam. Hypertextový princíp umožní užívateľovi napríklad sledovať genealogickú líniu (napr. predkov vybranej osoby)³⁶ alebo si nájsť odborné informácie k historickým lokalitám (napr. dejiny ulice a jej historické názvy)³⁷ alebo udalostiam³⁸. Autorizovanie textov, zaangažovanosť odborníkov a uvádzanie referencií na použité diela a pramene sú základným predpokladom prechodu od jednoduchého „wikipedického“ textu k odbornému. Pamäťové portály s takýmto komplexným charakterom sa v blízkom čase môžu stať

35 Aj v tejto súvislosti musím poďakovať agentúre APVV financujúcej výskum, na základe ktorého vznikla aj táto štúdia v rámci projektu 0237-11.

36 Už teraz to umožňuje napr. Wien Geschichte Wiki: <https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Personen> [cit. 2016-03-31].

37 Pozri napr. ku Kozej ulici v Bratislave texty na PamMap: <http://www.pammap.sk/?miesta=715> [cit. 2016-03-31].

38 Na portáli PamMap napr. krátke texty k obsadeniu Bratislavy v roku 1919: <http://www.pammap.sk/?udalosti=1992> [cit. 2016-03-31].

digitálnymi pamäťovými inštitúciami, historickými atlasmi aj odbornými encyklopédiami súčasne. Jeden výstup by tak mohol nahradiť viaceré doterajšie formy urbánnohistorických výstupov.

Výhodou komplexných pamäťových portálov voči jednoduchým databázam je ukotvenie jednotlivín (pamäťových jednotiek) v priestore (topografický princíp, ktorý je zabezpečený vďaka georeferencovaniu digitalizátov). Oproti historickým atlasom majú portály vyššiu mieru komplexnosti, interaktivity a multimediality (priame prepojenie kartografických podkladov s digitalizátmi pamäťových jednotiek viazucimi sa na dané miesta). A napokon, oproti klasickým textovým výstupom urbánnych historikov (napr. tlačeným alebo digitálnym knihám) portály navyše ponúkajú emotívnosť a postmoderne dekonštruované „malé príbehy“. V kontraste s „veľkými dejinami“ (napr. politický vývoj a udalosti alebo vývoj hospodárstva či športu) si užívateľ portálu môže pozerať len digitalizáty viažuce sa na inak neznámu osobu alebo miesto (napr. ulicu), ktorá ho zaujíma. Veľkou emotívnou výhodou je ponuka priamych audio- či video-výpovedí pamätníkov, ktoré prostredníctvom autentických príbehov emotívne pôsobivejšie dokážu osloviť užívateľa (už nie čitateľa). Obrovský potenciál záujmu užívateľov o mikrohistoriu – najmä v spojitosti s vlastnou rodinou – si uvedomujú genealogické portály typu FamilySearch, ktoré majú ročne okolo desať miliónov užívateľov.³⁹

Úskalí vývoja je viacero. Len jedným z mnohých sú finančná a časová náročnosť takýchto projektov. Jeden aj druhý problém prekonáva väčšina portálov vďaka darom a spolupráci dobrovoľníkov. Spolupráca verejnosti je pomoc, ale aj obava. Keďže „postmoderné“ dejiny (aj komplexné portály) sú otvoreným dielom (nielen v zmysle definície Umberta Eca o neukončenom texte, ale doslova – sú otvorené prameňom, ktoré dobrovoľníci prinesú, iní ich zdigitalizujú, odborníci k nim dodajú metadáta vrátane GIS-umiestnia na modernú mapu, ďalší prispievajú finančne na udržiavane serveru a pod.). Preto pri nedostatku financií na profesionálnych spolupracovníkov môže kvôli zapojeniu dobrovoľníkov reálne hroziť laicizácia („wikipedizácia“) a vyššia či nižšia chybovosť poskytovaných metadát.

Napriek všetkým úskaliam, ktoré dnes ešte komplexným pamäťovým portálom hrozia, sú mimoriadne atraktívne (najmä ak si pomyslíme, koľko času dokážu mladé generácie *digital natives* stráviť pri sociálnych sieťach a vo virtuálnych svetoch počítačových hier). Vytváraniu podobných portálov, aké má už dnes Bratislava, bude zrejme dochádzať častejšie a nielen v strednej Európe. V ďalšom kroku dôjde iste k ich sieťovaniu – vytváraniu sesterských portálov s rovnakou alebo podobnou formálnou štruktúrou digitálnej platformy – napr. 33 sub-databáz miestnych lokalít v Dolnom Rakúsku, 7 v Hornom Rakúsku, 2 okresy Viedne a jednu lokalitu v Chorvátsku združuje portál Topothek.at. Zatiaľ nevyšiel projekt európskeho grantu na parciálne prepojenie doteraz heterogénnych portálov na Slovensku (PamMap) a v Rakúsku (Topothek) s digitálnymi databázami v Čechách (Encyklopedie města Brna) a v Maďarsku (Maďarský národný archív).⁴⁰ Ak však takéto zosieťovanie vznikne, potom sa ocitneme tam, kam sa chcela

39 Základné štatistiky (napr. fakt, že ponúkajú informácie k vyše miliarde osôb) pozri napr.: <https://familysearch.org/about> [cit. 2016-03-31].

40 Mal sa týkať len prameňov k roku 1945. Projekt s názvom eMOTION bol podaný v rámci schémy *Europe*

dostať ICHT vďaka porovnávaniam atlasov – získali by sme možnosť porovnať si vývoj v jednotlivých mestách (strednej) Európy. Dôležité však je, aby sa profesionáli zúčastňovali na tvorbe portálov, aby ich iniciovali a kontrolovali ich kvalitu. Ako sa vytvorili štandardy pre metadátový opis digitalizovaných listín (TEI – Text Encoding Initiative) alebo pre rukopisy (TEI-MASTER DTD), bolo by sa treba zamyslieť nad štandardmi pri štruktúrovaní komplexných pamäťových portálov (pokiaľ sa dá, tak moderné mapy georeferencovať, staré mapy bez možnosti prepojenia s modernými kartografickými systémami sprístupniť v obrazovej forme, georeferencovane umiestňovať všetky typy prameňov na mapový podklad a pod.). Perspektívne môžu takéto portály, ktoré budú ponúkať krátke odborné texty k miestam, udalostiam a ľuďom spojeným s daným mestom začať konkurovať nielen historickým atlasom miest, ale aj textovým monografiám. Tie nemôžu ponúknuť toľko „drobných príbehov“, ktoré sú však emotívne a atraktívne pre užívateľa. A tlačene či elektronické monografie už v žiadnom prípade nemôžu súperiť s portálmi v počte ponúkaných druhov pamäťových jednotiek a ich metadát ani – a to treba podčiarknuť – v množstve rôznych kombinácií prístupov k informáciám. Čas ukáže, či „demokracia užívateľa“ nezvrhne „tyraniu profesionálneho autora“.

doc. PhDr. Juraj Šedivý, MAS, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, 814 99 Bratislava
e-mail: sedivy@fphil.uniba.sk